

Тематски зборник научних радова од међународног значаја

**УБИСТВО И САМОУБИСТВО У НАУЧНОМ
И УМЕТНИЧКОМ СТВАРАЛАШТВУ**

УБИСТВО И САМОУБИСТВО У НАУЧНОМ И УМЕТНИЧКОМ СТВАРАЛАШТВУ
(Тематски зборник научних радова)

Издавач

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић
имејл: institut.skr@gmail.com

За издавача

Проф. др Драган Танчић

Главни и одговорни уредник издавачке делатности

Проф. др Драган Танчић

Уредили и приредили

Др Ивана Женарју Рајовић, виши научни сарадник
Др Сена Михаиловић Милошевић, научни сарадник
Др Марина Мијатовић, научни сарадник
Др Петар Ристановић, научни сарадник

Научни савети и публикације

Проф. др Драган Танчић, редовни професор, Институт за српску културу
Приштина – Лепосавић

Др Јасмина Ахметагић, научни саветник, Институт за српску културу
Приштина – Лепосавић

Проф. др Миодраг Гордић, редовни професор, Факултет за пословне студије и право,
Универзитет УНИОН „Никола Тесла“

Проф. др Неђо Даниловић, редовни професор, Универзитет МБ

Проф. др Весна Балтезаревић, редовни професор, Мегатренд универзитет
Др Драгана Јањић, научни саветник, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Др Марија Јефтимијевић Михајловић, виши научни сарадник,
Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Др Марина Мијатовић, научни сарадник, Институт за српску културу
Приштина – Лепосавић

Лектура и коректура

Др Јелена Војиновић Костић, ванредни професор

Компјутерска обрада

Миодраг Панић

Штампа

ГИД „Рi-press“, Пирот

Корица: Надгробни споменици у порти манастира Сочанице (И. Женарју Рајовић)

Тираж 150

ISBN 987-86-89025-53-8

Тематски зборник научних радова
од међународног значаја

**УБИСТВО И САМОУБИСТВО
У НАУЧНОМ И УМЕТНИЧКОМ
СТВАРАЛАШТВУ**

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	11–16
-----------------	-------

ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

Јасмина М. Ахметагић, <i>Самоубиство: Случај Рјејнин</i> (Милош Црњански: Роман о Лондону)	19
Мирјана М. Бечејски, „Прича је основни принцип ума.“ <i>Наративна емисија у збирци документарних прича</i> Зашто сам убила Љиљане Бинићанин	39
Јелена М. Војиновић-Костић, <i>Језичке карактеристике</i> <i>ојрошћаних писама самоубица</i>	55
Сена М. Михаиловић Милошевић, Ана М. Мумовић, <i>Од вишешкој</i> <i>одобравања до балијске размјљивосии: Време у коме</i> <i>„иушка само суди“ у иријовейкама Гријорија Божовића</i>	67
Ана М. Андрејевић, <i>Самоубиство у енглеској ренесансној култури</i>	87

ПОЛИТИКОЛОГИЈА, ПРАВО, СОЦИОЛОГИЈА И КУЛТУРОЛОГИЈА

Драган Љ. Танчић, Волфганг Рорбах, Снежана М. Простаченко, <i>Самоубиство и право на животи</i>	107
Јана Комар Владимирова, <i>Траједија ираћанској раија у Донбасу</i> <i>у сјоменицима</i>	123
Јуриј В. Шахин, <i>Масовна убиства ираћана Одесе:</i> <i>Реакција међународних организација</i>	139
Тодор Галунов, <i>Правосудна реформа БЗНС-а</i> <i>и иолиичких иартија (1920)</i>	147
Когут Виктор Григорјевич, Нуришев Генадиј Николајевич, <i>Поводом иийања „албанизације“ Балкана</i>	155
Баранецки Андреј Наумович, <i>Унишћавање народа СССР-а</i> <i>и ироблем арјументације њејове самоидентификације</i>	161

Марина Д. Мијатовић, <i>Самоубиство као последица насиља у партизанском односу</i>	179
Бојан Н. Шево, Полона Шпрајц, Наталија Киренко, <i>Самоубилачки тероризам и жртве самоубилачкој тероризма</i>	191
Срђан Ж. Словић, <i>Тероризам као појединачни или колективни акт насиља</i>	203
Ратомир Д. Антоновић, <i>Етички аспекти хомицида</i>	215
Ненад М. Антонијевић, <i>Пресуда Окружној суда у Београду против Вилијама Клиниона и осталих, од 21. септембра 2000. године, као историјски извор за убиства грађана СР Југославије у НАТО агресији 1999. године</i>	231

ИСТОРИЈА, АРХЕОЛОГИЈА, ЕТНОЛОГИЈА

Марко П. Атлагић, Александар Л. Мартиновић, Филип М. Обрадовић, <i>Масакар у Сребреници 1995. године је највећи тријумф ройаганде</i>	253
Анчев Стефан Иванов, <i>Самоубиство корисника неолибералној модела управљања својом</i>	267
Весна С. Зарковић, <i>Дипломатски представници Русије међу српским народом почетком XX века – жртве балканске политике</i>	281
Милутин Д. Живковић, Ивана С. Женарју Рајовић, <i>Облици терору као прашеће појаве етничкој и верској насиља на Косову и Метохији и Старој Рашки (1878–1945)</i>	303
Божица Ж. Славковић Мирић, <i>Утицај (само)убиства албанској министра привреде Нако Стуруа на југословенско-албанске односе (1945–1948)</i>	317
Далибор З. Велојић, <i>Смртност војника на територији косовске дивизијске области 1919–1934</i>	335
Ена С. Мирковић, <i>Ликвидација „народних непријатеља“ и „сарадника окупатора“ у Београду после Другој светској рат</i>	349
Урош С. Шешум, <i>Убиство четничкој војводе Глиора Соколовића 1910. и српска јавност</i>	373
Ратомир З. Миликић, <i>Жртве у државним ударима у модерној српској историји до 1941. године</i>	385

Петар Р. Ристановић, <i>Убиство Данила Милинчића 1982. године и ошварање косовској ишћања у српској јавности</i>	403
Немања Ж. Девић, <i>Самоубиства у траћанском райу у Србији 1941–1945. године</i>	421
Миомир Б. Гаталовић, <i>Повод, насилност и последице иреденџистичких демонстрација Албанаца на Косову и Метохији 1968</i>	441
Јован Д. Симијановић, Мирјана М. Симић, <i>Покушај самоубиства на седници Среској комитети Савеза комуниста Србије у Краљеву 1954. године (Сукоби у Среском комитету среза Жичкој Комунистичке партије Србије 1948–1955.)</i>	457
Горан М. Јанићијевић, <i>Убиство и самоубиство између етике и естетике на одабраним примерима из историје уметности</i>	473

CONTENT

FOREWORD	11–16
----------------	-------

LANGUAGE AND LITERATURE

Jasmina M. Ahmetagić, <i>SUICIDE: THE CASE OF RJEPNIN</i> (<i>MILOŠ CRNJANSKI: THE NOVEL ON LONDON</i>)	19
Mirjana M. Bečejski, „ <i>STORY IS THE FUNDAMENTAL</i> <i>PRINCIPLE OF INTELLECT</i> “; <i>NARRATIVE EMPATHY</i> <i>IN THE COLLECTION OF DOCUMENTARY STORIES</i> <i>WHY I KILLED OF LJILJANA BINIĆANIN</i>	39
Jelena M. Vojinović Kostić, <i>LANGUAGE CHARACTERISTICS</i> <i>OF SUICIDE LETTERS</i>	55
Sena M. Mihailović Milošević, Ana M. Mumović, <i>FROM KNIGHTLY</i> <i>APPROVAL TO BALI OBVIOUSNESS: THE TIME WHEN</i> <i>„THE GUN ONLY JUDGES” IN THE STORIES</i> <i>OF GRIGORIJE BOŽOVIĆ</i>	67
Ana M. Andrejević, <i>SUICIDE IN ENGLISH RENAISSANCE CULTURE</i>	87

POLITICOLOGY, LAW, SOCIOLOGY AND CULTUROLOGY

Dragan LJ. Tančić, Wolfgang Rohrbach, Snežana M. Prostačenko, <i>SUICIDE AND THE RIGHT TO LIVE</i>	107
Yana Komar Vladimirovna, <i>TRAGEDIES OF THE CIVIL WAR</i> <i>IN DONBAS IN MONUMENTS</i>	123
Yuri V. Shanin, <i>MASS KILLINGS OF ODESSA CITIZENS:</i> <i>REACTION OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS</i>	139
Todor Galunov, <i>THE JUDICIAL REFORM OF BZNS</i> <i>AND POLITICAL PARTIES (1920)</i>	147
Kogut Victor Grigorievich, Nuryshv Gennady Nikolaevich, <i>ON THE ISSUE OF THE „ALBANIZATION“ OF THE BALKANS</i>	155

Baranetsky Andrey Naumovich, <i>THE DESTRUCTION OF THE PEOPLE OF THE USSR AND THE PROBLEM OF SUBSTANTIATING THEIR SELF-IDENTIFICATION</i>	161
Marina D. Mijatović, <i>SUICIDE AS A RESULT OF VIOLENCE IN A PARTNER RELATIONSHIP</i>	179
Bojan N. Ševo, Polona Šprajc, Natalia Kirinko, <i>SUICIDE TERRORISM AND VICTIMS OF SUICIDE TERRORISM</i>	191
Srdjan Ž. Slović, <i>TERRORISM AS THE INDIVIDUAL OR COLLECTIVE ACT OF VIOLENCE</i>	203
Ratomir D. Antonović, <i>ETHICAL ASPECTS OF HOMICIDE</i>	215
Nenad M. Antonijević, <i>THE VERDICT OF THE COUNTY COURT IN BELGRADE AGAINST WILLIAM CLINTON AND OTHERS FROM 21ST OF SEPTEMBER 2000, AND HISTORICAL SOURCE FOR MURDERS OF THE CITIZENS OF FEDERAL REPUBLIC OF YUGOSLAVIA IN NATO AGRESSION 1999.</i>	231

HISTORY, ARCHEOLOGY, ETHNOLOGY

Marko P. Atlagić, Aleksandar L. Martinović, Filip M. Obradović, <i>MASSACRE IN SREBRENICA 1995 IS THE BIGGEST TRIUMPH OF PROPAGANDA</i>	253
Anchev Stefan Ivanov, <i>SUICIDE OF USERS OF THE NEOLIBERAL MODEL OF GOVERNING THE WORLD</i>	267
Vesna S. Zarković, <i>DIPLOMATIC REPRESENTATIVES OF RUSSIA AMONG THE SERBIAN PEOPLE AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY – VICTIMS OF BALKAN POLITICS –</i>	281
Milutin D. Živković, Ivana S. Ženarju Rajović, <i>FORMS OF TORTURE OF ETHNIC AND RELIGIOUS VIOLENCE IN KOSOVO AND METOHIJA AND STARA RAŠKA (1878–1945)</i>	303
Božica Ž. Slavković Mirić, <i>THE IMPACT OF KILLING/SUICIDE OF THE ALBANIAN MINISTER OF ECONOMY NAKO SPIRU ON THE YUGOSLAV-ALBANIAN RELATIONS 1945-1948</i>	317
Dalibor Z. Velojić, <i>MORTALITY RATES OF SOLDIERS IN THE REGION OF THE KOSOVO MILITARY DIVISION 1919-1934</i>	335
Ena S. Mirković, <i>THE LIQUIDATION OF THE „PEOPLE’S ENEMIES“ AND „COLLABORATORS“ IN BELGRADE AFTER WORLD WAR II</i>	349

Uroš S. Šešum, <i>ASSASSINATION OF THE CHETNICK DUKE GLIGOR SOKOLOVIĆ IN 1910 AND SERBIAN PUBLICITY</i>	373
Ratomir Z. Milikić, <i>VICTIMS OF COUPS IN MODERN SERBIAN HISTORY UNTIL 1941</i>	385
Petar R. Ristanović, <i>THE MURDER OF DANILO MILINČIĆ 1982 AND OPENING OF KOSOVO ISSUE IN SERBIAN PUBLICITY</i>	403
Nemanja Ž. Dević, <i>SUICIDES IN THE CIVIL WAR IN SERBIA 1941-1945. YEARS</i>	421
Miomir B. Gatalović, <i>THE OCCASION, VIOLENCE AND CONSEQUENCES OF IRREDENTIST DEMONSTRATIONS OF ALBANIANS IN 1968</i>	441
Jovan D. Simijanović, Mirjana M. Simić, <i>SUICIDE ATTEMPT DURING CONFERENCE MEETING IN REGIONAL DEPARTMENT OF COMMUNIST PARTY OF SERBIA IN KRALJEVO IN THE YEAR OF 1954 (CONFLICTS IN THE REGIONAL DEPARTMENT OF COMMUNIST PARTY OF SERBIA IN ŽIČA DISTRICT 1948-1955)</i> ...	457
Goran M. Janićijević, <i>MURDER AND SUICIDE BETWEEN ETHICS AND AESTHETICS IN SELECTED EXAMPLES FROM THE HISTORY OF ART</i>	473

Мирјана М. БЕЧЕЈСКИ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

„ПРИЧА ЈЕ ОСНОВНИ ПРИНЦИП УМА.“
НАРАТИВНА ЕМПАТИЈА У ЗБИРЦИ
ДОКУМЕНТАРНИХ ПРИЧА ЗАШТО САМ УБИЛА
ЉИЉАНЕ БИНИЋАНИН**

„У живојџу није џешко мрејџи,
Ал' живејџи – веј је џежа сџвар.“

(Душан Радовић, „Ловац и лав“)

Ајсџиракџи: У оквиру ауторовог шире заснованог проучавања наративне емпатије у фикционалним и документарним формама наратива, у овом раду се на примеру збирке документарних прича *Зашто сам убила Љиљане Бинићанин* испитује тврдња Марка Тарнера изложена у књизи *Књижевни ум (The Literary Mind)* – да је већи део нашег искуства, знања и размишљања организован као приче, те да је прича „основни принцип ума“. Полазећи од ставова психолога Мартина Хофмана и етичарке Марте Нусбаум да књижевна емпатија доприноси развоју моралности, и ослањајући се на истраживања посткласичних наратора Монице Флудерник о искуству и наративности, теорију урањања Мари-Лор Рајан, когнитивна изучавања Снежане Милосављевић Милић и, посебно, на теорију наративне емпатије Сузан Кин, аутор настоји да одговори на питање у којој мери композиционе основе збирке и принципи уланчавања прича подстичу наративну емпатију, а тиме и очување и размену непоновљивог трауматичног искуства „смртног и смртоносног бића“ – *homo mortalisa*.

Кључне речи: наративност, људско искуство, (наративна) емпатија, ментална симулација, урањање, исповест, убиство, жртва-убица, алтруизам, књижевност.

* Виши научни сарадник, ORCID 0000-0002-2557-7936, becejskim@gmail.com

** Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС.

НАРАТИВНОСТ, ЉУДСКО ИСКУСТВО И НАРАТИВНА ЕМПАТИЈА

Полазећи од чињенице да у свакодневном животу користимо одређене принципе ума које примећујемо тек када их књижевни стил осветли својим објективом па их само стога одређујемо као „књижевне“, Марк Тарнер у књизи *Књижевни ум (The Literary Mind)* доказује да „књижевни ум није посебна врста ума. То је наш ум. Књижевни ум је фундаментални ум“ и да је прича „основни принцип ума. Већина нашег искуства, нашег знања и нашег размишљања је организована као приче“ (Turner 1996: 6). У оквиру шире заснованог проучавања емпатије у фикционалним и документарним формама наратива, у овом раду ћемо на примеру књиге *Зашто сам убила Љилане Бинићанин* испитати поменути тврдњу. Ако је наратив „начин/оруђе мишљења“, како тврди и Дејвид Херман (Herman 2003) и ако је „живот у основи тема сваког наратива“ (Milosavljević Milić 2016: 30), онда и наратологија није само теорија приповедања, облик књижевне критике и/или једна од хуманистичких наука, већ иначин и средство креирања људског живота и искуства (Milosavljević Milić 2016: 7). А ако се текст „више не одређује унутар ‘граница приповедања’, како је гласио наслов једне Женетове студије, већ по степену поседовања наративних својстава“ (Milosavljević Milić 2016: 16), онда наративност уопште не зависи од ауторске интенције – она чак и не морада постојати. Јасно је, дакле, зашто посткласична наратологија напушта бинарне опозиције и пажњу са појма „наратив“ помера на „наративност“ као његово својство.

Искуство и наративност су кључне речи у „природној наратологији“ Монике Флудерник. Стављајући акценат на однос фикције и нефикције, она превазилази класично схватање наратива као међусобног односа приче и дискурса, те наглашава да је основна функција наратива у отеловљењу и размени људског искуства (Fludernik 1996: 267). Тако се у истраживачком фокусу поново нашао процес рецепције у коме се текст креира као наратив: читаоци следе доживљаје јунака тако што *урањају* у наративне светове користећи когнитивне схеме формиране на основу познатих или реалних животних оквира.¹ Имагинарна реалност текста доживљава се *као да* је стварна захваљујући читалачкој способности „менталне симулације“ (Ryan 2001: 113, 200; Milosavljević Milić 2016: 15, 27), и, на њеном темељу, уживљавања у емоционална стања других – *наративне емпатије*.²

1 Концепт урањања, то „кључно место актуелних расправа у оквиру афективне наратологије“ (Milosavljević Milić 2016: 214), заснован је, према његовом утемељивачу Мари-Лор Рајан, на четири основне парадигме: метафори о одласку и губљењу у свету књиге, могућим световима, игрању улога *као да* и менталној симулацији. „Свако читање је повезано са искуством урањања, *насељавања* света приче“ или стапања с фикцијом, али се оно мора разликовати од простог психолошког поистовећивања, упозорава Милосављевић Милић (2016: 214). Притом се наративном свету, било да је заснован на документарној или фиктивној грађи, приступа као могућем свету – свету виртуелне реалности – и он се доживљава као актуелни (Ryan 2001: 103).

2 О вишеструком преплитању теорије урањања и теорије наративне емпатије видети докторску дисертацију *Типологија читалаца у романима Милорада Павића у контексту савремених теорија читалца* (Бојанић Ђирковић 2017: 187–192).

Како бисмо боље осветлили везу између наративно организованог човековог искуства, његове потребе да приповеда и потребе да рецептира приче – што представља основу наше анализе – задржаћемо се на објашњењу поменутог феномена. *Емпатија* (од грч. *εν* – у; и грч. *παθος* – осећање, страст) дословно значи уосећавање, уживљавање и означава способност да се емоционално разуме шта друга особа доживљава, односно стављање у туђу позицију и доживљавање туђих осећања. Термин потиче из естетике, где подразумева емоционално стапање особе са објектом свог естетског доживљаја, те је за појаву уживљавања парадигматична емпатија у рецепцији уметничког дела (уношење сопствених ставова и осећања у неко уметничко дело). Ипак, *емпатија* се посебно одомаћила у психологији, где означава процес непосредног уживљавања у емоционална стања, мишљење и понашање осећајних живих бића (док њој блиска *симпатија* подразумева пасивнији однос – саживљавање са осећањима других – Keen 2006: 207–208; Keen 2007: 4–5). Један од најзначајнијих истраживача овог феномена, психолог Мартин Л. Хофман дефинише емпатију као емотивну реакцију на ситуацију у којој се налази друга особа, при чему емпатизер доживљава емоционално стање другог (Hoffman 2003: 13).

Научници који изучавају однос етике и когнитивних наука сматрају да је емпатија једна од моралних емоција (Deigh 1995: 743–763) и да она може бити добар савезник у смањивању емоционалних и социјалних проблема који утичу на људску психу (стрес, виктимизација итд.). Преовлађује мишљење да уметности и друштвено-хуманистичке науке имају терапеутску функцију када се баве осетљивим темама попут расизма, патријархата, дискриминације, положаја ниже класе итд., а хипотезу да књижевност и наративна емпатија имају посебну улогу у развоју моралности настоје да потврде истраживачи из различитих научних дисциплина. Хофман скреће пажњу на то да емпатија представља синтезу когнитивног поимања другог и емпатијског афекта, те да емпатијско доживљавање не зависи само од афективне него и од когнитивне способности и зрелости особе (да се стави у туђ положај, да препозна и разуме стања свести и осећања других), наслеђених особина, личног искуства, социјалног и културног контекста (Hoffman 1984; Kostić 2014: 17).³ У књизи *Емпатија и морални развој* он брани тезу да је емпатија основа моралних врлина и алтруистичког понашања. Као емотивна реакција на патњу друге особе, најпре се јавља *емпатијска нејријатносћ* (нека врста одговорности или осећаја кривице), које емпатизер настоји да се ослободи тако што ће прекинути или олакшати туђу невољу. Емпатија је кадра да људски егоизам претвори у алтруизам, сматра Хофман, па од ње зависе многи наши морални судови и одлуке. Психолог посебно истиче значај приче за развој емпатијске моралности, која се даље трансформише у „врћу когницију“ – емпатијску реакцију на неправду (Hoffman 2003: 238).

3 Елементи који се традиционално сматрају когнитивним (памћење, искуство, заузимање тачке гледишта других) имају значајну улогу у емпатији, примећује Сузан Кин, а будући да се читање заснива на сложеним когнитивним операцијама, наративна емпатија незамислива је без спознаје (2006: 208).

Став да књижевност позитивно утиче на развој моралности заступа и етичарка Марта Нусбаум. У књизи *Пјесничка љавда* она наглашава да су емоције читалаца кључне за добро етичко просуђивање. Књижевност нам помаже да „сваку особу посматрамо као посебну јединку која проживљава свој једини живот“ и оспособљава нас за критичко посматрање и моралне судове који ће *усигурити* наше читање (Nussbaum 2005: 116). Познавање појединца изазива саосећање и спречава стварање предрасуда и лоших стереотипа о нацијама и друштвеним групама (Nussbaum 2005: 125–127).⁴ Премда наведени став није нов ни у етици, ни у естетици, нити пак у књижевној пракси, несумњиво је да у доба општег отуђења он представља значајан подстицај упознавању појединца, поготово ако је реч о емпатијском осећавању с индивидуама из подређених социјалних слојева какве, видећемо, представљају јунакиње књиге *Зашто сам убила*.⁵

Преиспитујући хипотезу да „емпатијска читалачка искуства започињу ланчану реакцију која води до зреле емпатије и алтруистичког понашања“ (Keen 2006: 213), у раду „Теорија наративне емпатије“ (2006) и на његовим основама насталој књизи *Емпатија и роман* (2007), теоретичарка књижевности Сузан Кин разматра досадашњу и развија своју теорију наративне емпатије. У њеном фокусу су књижевне технике и поступци који емпатију подстичу. Уочљиво је да оне наративне стратегије које омогућавају или олакшавају процес *урањања* – „сцена насупрот сажетом прегледу, унутрашња и променљива насупрот спољашњој фокализацији, дијалог и доживљени говор насупрот стилски неутралном индиректном говору, проспективно приповедање у првом лицу (из перспективе јунака или наратора), насупрот нараторовом ретроспективном приповедању, потпуно обликовани и видљиви приповедачи насупрот ‘бледоликим’ приповедачима, приказивање насупрот казивању“ (Milosavljević Milić 2016: 216; види и Ryan 2001: 133) итд. – највише доприносе наративној емпатији (уп. Keen 2006: 207–236; Keen 2007).⁶ Могло би се, дакле, рећи да појава наративне емпатије директно зависи од интензитета емоционалног урањања, с тим да свако емоционално урањање не мора да изазове емпатију.

Уводне делове наведених студија Кин посвећује савременим неуролошким истраживањима која потврђују везу између физиолошке и емотивне реакције на наративни акт и тако продубљују сазнања о емпатији у наративној фикцији.⁷ Наиме, скенирањем људског мозга током читања одређених група

4 О томе пише Бранка Војновић у раду „Емпатија у књижевности: улога лика у саботажи националистичких стереотипа и генерализација“ (2012: 177–186).

5 У епилогу једне од прича ауторка ће записати: „Миладинка је прва жена с којом сам разговарала. Њено признање и опис убиства померили су некакав гранични камен моје представе о женама које су убиле. Никако је нисам заборављала“ (Binićanin 1985: 119).

6 Подразумева се да нема те наративне технике којој би био инхерентан емпатички ефекат, јер он се налази у читаоцу и, у крајњој линији, од њега зависи.

7 Фокус на наше отеловљено искуство у феминистичкој критици, студијама инвалидитета, еокритици, когнитивној наратологији и сличним посткласичним наратолошким усмерењима приближио је књижевне студије дисциплинама заснованим на емпиријским доказима. Резултати неурологије, развојне и социјалне психологије посебно су значајни

речи и метафора установљено је да су, осим „језичких“, у њему активирани и многе друге области. Што је још важније, откривено је да читање о неком искуству и доживљено искуство у реалној егзистенцији стимулишу исте неуролошке регионе, односно да се читањем активирају „системи огледала неурона“ (Gallese 2005: 101–118; Gallese et al 2002: 35–36; Tettamanti et al 2005: 273–281; Keen 2006: 207; Keen 2007: 9).⁸ Ако сведочење или замишљање другог у одређеном емоционалном стању може аутоматски да изазове исто стање у посматрачу (слушаоцу, читаоцу), укључујући реакције тела и нервног система, онда у нашем мозгу постоји систем за репрезентацију туђих осећања, чија је улога да нам омогући разумевање мисли, веровања и осећања других, закључују неуролози (према Keen 2006: 210–211). Тиме је започето научно објашњење процеса који је одвајкада голицао истраживачку радозналост: на који начин читање изазива живу симулацију стварности и пружа реципијенту реално недоступно искуство да „живи“ у другим световима, да „уђе“ у туђе мисли, да доживи не само акције него и осећања и фрустрације јунака *као да* су стварне. Приликом најновијих експерименталних истраживања, научнике је шокирала емпатичка тачност у људској способности читања ума (Keen 2006: 220). Све наведено, међутим, још увек није емпиријски доказ спекулација о позитивним последицама наративне емпатије (односно, емпатије изазване дејством уметности). Како би се коначно потврдила веза између читања белетристичке прозе и алтруистичког деловања читалаца, неопходно је спровести низ опсежних и тимских интердисциплинарних истраживања, истиче Кин (2006: 207).

КОМПОЗИЦИЈА ЗБИРКЕ ЗАШТО САМ УБИЛА И ПРИНЦИПИ УЛАНЧАВАЊА ПРИЧА КАО ОСНОВА НАРАТИВНЕ ЕМПАТИЈЕ

Књига *Зашто сам убила* састављена је од петнаест прича – казивања осуђеница из једног казнено-поправног дома у Србији крајем осамдесетих и почетком деведесетих година 20. века о својим животима и виђењу околности због којих је дошло до убиства. Попут јунакиње *Петријиној венца*,

---

за проучавање наративне емпатије. Уз помоћ неуролога, психолози испитују емпатију на различите начине: физиолошким мерењима, експериментима, тестовима, интервјуима, самоизвештајима испитаника (откуцаји срца, проводљивост коже, видљиве и невидљиве реакције тела и лица, магнетна резонанца, специјализоване анкете познате као „ваге емпатије“ и сл. – Keen 2006: 209). Дијалог између књижевности и психологије доприноси емпиријском испитивању ефеката наративних техника на читаоце, што је основа за развој *психонарашологије* (Bortolussi–Dixon 2003). Њеним претечом сматра се *Рейторика њрозе* Вејна Бута.

- 8 Кин наглашава значај истраживачких резултата научног тима предвођеног Танијом Сингер о емпатичким одговорима на бол друге особе. Њихова студија демонстрирала је како „емпатија посредује део мреже бола који је повезан са афективним квалитетом бола, али не и са његовим чулним особинама“, чиме је објашњено „зашто особа опажајно осећа туђу бол, а не доживљава дословно идентичне сензације“ (Keen 2006: 209–210).

све су оне жртве сопствених биографија и примитивних схватања друштвених срединâ из којих потичу, а бар једна трећина, чије ће приповедање бити у нашем истраживачком фокусу, починила је злочин стицајем несрећних околности.

Познато је да жанровски и формални избори аутора различито утичу на емпатијски одговор читалаца: док ће код једних употреба жанровских конвенција повећати емпатијску резонанцу, код других (читалаца с већим читалачким искуством и образовањем, а тиме и захтевима) одступање од тих конвенција отвориће пут емпатичком читању (Keen 2006: 214). Будући да се књига *Зашто сам убила* обраћа и једнима и другима, осврнућемо се најпре на њену специфичну форму и тиме дати допринос изучавању утицаја генолошких карактеристика дела на појаву наративне емпатије. На међи документарног и уметничког, живота и литературе, стране и домаће традиције, архаичног и модерног, то је збирка вишеструко уланчаних документарних прича формираних од судских списа, сведочења, казивања самих осуђеница и разговора које је ауторка (екстерни приповедач, записивач) водила са сваком од њих. Овакву композицију и принципе уланчавања условило је неколико фактора. Најпре, како је већ приметио писац предговора, књига следи вуковску традицију записивача, где *зайисајии* значи *огабрајии* (Isaković 1985: 7). Збирка такође наставља и модификује традиционални реалистички „хронотоп причања“ (јунака о догађајима из сопственог живота – Иванић 2002: 64), на шта указује смена екстерног, хетеродијегетичког приповедача аутодијегетичким. Али њен склоп истовремено је и дериват савременог криминалистичког романа, где фокус није на откривање злочина (и починилац и пресуда познати су већ на почетку), већ на јединствено трауматично искуство жртава-убица и на документарну основу са видљивим „шавовима“ прича: искази осуђеница и сведока, вештачења експерата судске медицине и психологије, балистички извештаји и други судски списи, разговори приповедача с осуђеницама, њихово казивање из перспективе две или више наративних „садашњости“, те сучељавање свих верзија у епилогу. Композиција ове књиге даље је условљена модерним научним приступом *homicidiumu*, који ауторка изузетно добро познаје.⁹ На крају, збирку је по свој прилици изнедрила и ауторска

9 „Мотиве убиства утврђује суд, али и вештаци судске, психолошке и психијатријске струке својим објективним налазом помажу да се дође до истине и боље одговори на питање: ‘Зашто је дошло до убиства’, истичу стручњаци правних наука и клиничке психијатрије Богдан и Нада Јанковић (2010: 83). Савремена криминалистика и друге области које испитују убиство склоне су да овом комплексном феномену приступе интердисциплинарно, што подразумева правну, криминолошку (форензичку, балистичку), психолошко-психијатријску и друге процене – „анализу следећих елемената: убице, самог чина убијања и убијеног“. Подражавајући такав приступ, у свакој од ових прича анализира се: 1. убица (подаци из истраге, психолошка и психопатолошка експертиза, однос између починиоца и жртве); 2. убилачки акт и његове особености (околности случаја, врста и број повреда, начин извршења, као и евентуални сведоци); 3. убијени (процена тежине сваке појединачне повреде и узрока смрти, психопатолошки однос жртве и извршиоца – уп. Јанковић–Јанковић 2010: 83–84).

идеја да једну сензационалистичку новинарску рубрику којом је преплављена жута штампа уздигне на уметнички ниво и тако сачува оно што је у њој вредно – непоновљиво искуство „смртног и смртоносног бића“, *homo mortalis* (Janković–Janković 2010: 81; Janković 2001); у томе је њена најзначајнија иновација. Ако је специфична композиција књиге резултат такве ауторске интенције, онда су за само језгро прича – аутентичне наративне осуђеница-јунакиња и, на темељу тога, емпатије – заслужни наши литерарни ментални обрасци и емоционална интелигенција. Али тек са усвајањем тог отеловљеног искуства од стране реципијената, односно урањањем у њихов свет и живот, та трагична „фантастична стварност“ постаје литерарна. У предговору збирци А. Исаковић као њен највећи атрибут истиче управо то „ново, друго искуство“ које очекује емпатички одговор (и на коме ће две деценије касније Флудерникова засновати своју „природну наратологију“):¹⁰ „Чупају нас и бацају у суноврате, гребу људски понори, и онда нас износе на висове: не слутећи шта ћемо на њима све пронаћи“ (Isaković 1985: 3).

Уланчане и формом и темом, приче представљају и својеврсне биографије-аутобиографије. Свака је подељена на одељке у којима се са другачијих тачака гледишта (при)казује по једна верзија догађаја који је довео до убиства, као и сâм чин убиства. Различити субјекти фокализације подразумевају неједнаку емоционалну дистанцу, а тиме и различит степен објективности.

1. Казивање осуђеница-јунакиња, које се сматра изразито субјективним и чини аутентично језгро приче, може се поклапати и/или међусобно допуњавати с верзијом коју нуди судски досије, или се пак од ње потпуно разликовати. То казивање и обимом и садржински зависи од поверења које улива наратор (слушалац-записивач), али и од природе наратора (његове „личности“), због чега је из појединих прича овај одељак изостао. Индикативно је да су то приче нижег степена наративности и слабијег естетског домета, те да се у њима најчешће налазе пасажи који износе на видело приповедачке слабости збирке. Уочљива је, на пример, дисхармонија између сложене, ултрамодерне композиције с једне и неких сувишних закључака и патетичних коментара наратора у појединим епилозима (познато је да емпатија опада у случајевима „сувишног откривања“ – Keen 2006: 218). Насупрот њима стоје луцидна и наизглед узредна запажања детаља изнесена у крајње сведеној форми, која су у директној вези са психолошком карактеризацијом јунакиња.¹¹ Емпатија овде делује и као механизам којим активни читалац попуњава празнине у датим особинама ликова како би заокружио њихов психолошки портрет (Keen 2006: 215–216).

10 Већина наратолога сматра да ће емпатију пре остварити читаоци који су се повезали са ликовима приче кроз лична искуства или сличне особине, поготово ако је реч о поклапању образаца емоционалног реаговања (Keen 2006: 215–216). Међутим, у књизи *Зашто сам убила*, где су приче уланчане актом убиства, ауторка сигурно није рачунала на непосредно искуство читалаца.

11 На пример: „Марама повезана како се најбрже свеже и најсигурније на глави остане“ (Binićanin 1985: 9).

У најбољим причама јунакиње настоје да своје казивање сложе „по реду“ – од рођења, преко удаје и брачног живота, до судбоносног догађаја. Не испуштајући главну приповедну нит, најталентованије казивачице ипак се спонтано предају законима људског сећања и кроз временске дигресије уметнутих епизода нарушавају хронолошки ток. Неке пак свој живот до убиства представљају пословичним сажимањем које изазива језу.¹² Та најдубља, исконска потреба да се исприповеда животна прича, макар и по цену тога да се кроз приповедање поново проживи трауматични догађај, недвосмислено показује да је људско искуство и организовано као прича, да је нарација најбољи пут ка емпатији, те да свако приповедање рачуна на поверење и емпатију.

Читалац књиге *Зашто сам убилане* само да саосећа с патњом јунакиња, већ неким опрашта убиство. Ту се поставља питање оправданости последње врсте читалачке наклоности и њених етичких консеквенци. Чак ако јесте литерарно оправдано, такво „саучесништво“ мора остати у границама фикције.¹³

Ослањајући се на претходна наратолошка истраживања, почев од оних Вејна Бута изложених у *Рейторици њрозе* (1976), Кин наглашава да међу типовима посредовања између аутора и читалаца повлашћено место за изазивање емпатије припада приповедању у првом лицу, односно ситуацији када је цела прича, или њен већи део, исприповедан са тачке гледишта

12 Тако ће своју трагичну приповест започети Хранислава Смолковић, јунакиња прве приче: „–У мом животу није имало лепо ништа. Отац ми умро још пре рата. Нас петоро било, помагали мајци, у двадесет година сам се удала. Мужа нисам знала, дао ме ујак“ (Binićanin 1985: 9), а завршити речима: „– Хвала ти што си ме питала какав ми је живот био. Мене нико никад није питао да му кажем како сам живела“ (Binićanin 1985: 24).

13 На опасност од етички погрешно усмерене наративне емпатије у ситуацијама када је већи део приче сагледан са тачке гледишта јунака (док су таква фокализација и „сагледавање изнутра“ другим ликовима ускраћени) указао је још Вејн Бут: „При смањивању емоционалног одстојања природна је склоност да се – хоћеш-нећеш – смањи и морално и интелектуално одстојање“ (But 1976: 273). Дакле, јасно је да „аутори не могу да контролишу емпатијске одговоре читалаца“ (Keen 2006: 222), услед чега настаје *емпатијска нејачиност*. Овим термином Кин означава потенцијални ефекат наративне емпатије када не постоји сагласност између пишчеве намере и читаочевих емпатичких осећања, односно када читалац саосећајно реагује на књижевни лик супротно ауторовим интенцијама. То не мора значити да је читаочева перспектива погрешна, како пише Кин (2006: 221), јер текст може изазвати саосећања која писац није намеравао да угради у створене ликове и ситуације. Као што не постоји наративна техника помоћу које би писац са сигурношћу могао да предвиди реакције читалаца, ни читаоци не могу проверити да ли њихова емпатичка реакција одговара осећањима ликова. Поменути емпатијски несклад може створити уверење да је ауторова перспектива погрешна (Keen 2006: 214, 221); нпр. да одређени књижевни лик не треба да буде предмет сажаљења него осуде. Читалац који на тај начин (и/ или путем *емпатијске разлике*) полемиче с писцем и другим читаоцима постаје отпоран на бројне видове наративне манипулације, што открива реторичку функцију наративне емпатије. Ако сагласност у ауторској и читалачкој емпатији може мотивисати читаоца „да са литерарног одговора пређе на просоцијалну акцију“, како сматара Кин (2006: 214), зашто таква мотивишућа сила не би могла бити и емпатичка нетачност, односно емпатичка разлика?

јунака. Приповедни монолог или „слободни индиректни дискурс“ једно је од главних средстава „пружања ‘привилегованих информација о уму лика“, истиче Дејвид Мајл; штавише, наративни монолог треба схватити као „емпатичку приповест“, сматра Силвија Адамсон (према Кеен 2006: 218). Премда између писања у првом и писања у трећем лицу нема никакве разлике у погледу уметничке надређености, прво лице које приповеда своју јединствену животну причу, наративни глас који има потребу да нам пренесе искуство о сопственом (бедном, ништавном) животу, остварује посебно блиску везу с читаоцем и представља, према Дејвиду Лоцу, „једини аутентични начин стварања свести“, те најпре може изазвати наративну емпатију (према Кеен 2007: 97; види и Кеен 2006: 219).

У свакој причи хронотоп се дели на онај *йре* убиства – на хронотоп „слободе“, на који се односи казивање јунакиња и о коме сазнајемо ретроспективно, и на хронотоп затвора као вечито *saga*, које уравнива све починиоце. Трагично сазнање које увелико подстиче емпатију је да за већину јунакиња између ова два хронотопа и нема суштинске разлике: у оба је људско биће заточено, само се мењају видови заточења.¹⁴ Податак да се то *saga* одвија крајем осамдесетих и почетком деведесетих година прошлог века у једном женском казнено-поправном дому у Србији нема никакав утицај на субјективни осећај времена, али је значајан за читаочево упознавање друштвених прилика *йре*. Наиме, *йросѿорно* и *временско урањање* предуслови су *емоционалној урањања*,¹⁵ што је основа наративне емпатије. Притом интензитет емоционалног урањања, а тиме и наративне емпатије, није пропорционалан квантитету информација, већ убедљивости казивања. Ако поверује у литерарну истину, емпатички читалац ће на основу сопственог искуства допунити „места неодређености“.

2. Уместо заснивања приче искључиво на перспективи првог лица као јединог „аутентичног приповедања“, Бинићанин уводи и неумољивог објективног сведока – судска документа. Тиме успева да причу ослободи замке искључивог сагледавања „изнутра“, а да истовремено сачува доминантно ја-казивање. Судски списи укључују вештачења форензичара и психолога, као и сведочења очевидаца, те узурпирају право на истинитост. Будући да су засновани на логици чињеница, у егзистенцијалном свету, или, боље рећи, у цивилизацији која верује да је утемељена на владавини права, указује им се поверење. Међутим, након исповести осуђеница, читалац *осећа* да тој логици измиче суштина и да правна наука, упркос свим настојањима од Хамурабијевог законика до данас, почива на принципима који често нису усклађени с нашим поимањем правде. Безличност правног језика и тон

14 „Изборила сам се од њега. Више немам да робијам“, рећи ће јунакиња приче „Ја, Витомирка Васић“ (Binićanin 1985: 147); „– Много овде лепше живим него што сам живела код мојега мужа. Слатко сам се одморила овде и слатко сам се наспавала и нико ме не јури и нико ме не истерава ноћу. Душа ми се одморила. Овде је само тешко што се зове то на робију“, истиче Хранислава Смоловић (Binićanin 1985: 21).

15 Три типа урањања, која Мари-Лор Рајан издваја за методолошке потребе, у читалачкој пракси су неодвојива и махом се одвијају симултано (Milosavljević Milić 2016: 215–216).

хладне објективности ствара контраст ја-казивању у погледу емоционалне дистанце реципијента, што значи да и та спољашња тачка гледишта игра значајну улогу у подстицању наративне емпатије. То је једна од особености наративних ситуација у овој књизи.

Извод из евиденције у судским досијеима: „Неписмена. Домаћица.“ јасно указује на низак образовни и социјални статус ликова. Занимљиво је, међутим, да ни такво уланчавање прича не доприноси образовању типова, јер из представљених јединствених животних ситуација израстају упечатљиви карактери мученица. И из саме нарације сазнајемо да су јунакиње неписмене или једва писмене домаћице, махом са падина забачених планинских села, и саме жртве патријархалне средине, обичаја и моралних схватања (мучитеља-мужа, мучитеља-свекра, мужевљеве прељубе, срамоте због ћеркине промискуитетности и сл.). Али само ће нам једна испричати епизоду како је пијани муж шутира ногом у стомак и своје паклене муке док у сеоској колиби побацује (Binićanin 1985: 11); или како јој се „век продужавао, продужавао“ између ужета којим се вежу говеда и одлуке да се врати својој деци (Binićanin 1985: 14). Дубоко у свест ових јунакиња репродуковани су стереотипни модели женских улога праћени негативним обрасцима виђења себе и света, па је дугогодишње трпљење насиља последица патријархалног концепта о надмоћи мушкараца.¹⁶ Као што то најчешће бива у криминолошкој пракси, у овим причама су жртве-убице биле у веома блиским/породичним односима са својим тиранима-убијенима. Живећи у потпуној психичкој, па и физичкој изолацији дуги низ година (јунакиње прве и последње приче чак преко три деценије), постајале су власништво својих злостављача, чија је насилна историја удружена с алкохолизмом. Како „насиље најчешће није изоловани инцидент, већ серија насилних догађаја који се понављају“ (Ignjatović 2006: 21), у њиховим интрапсихичким сферама током дужег временског периода трпљења тортуре акумулирани су „ерозивни наноси“ (Ramljak 2007: 106). Преломни моменат, у ком покорна жртва своју непрестану помисао на спасоносну смрт и самоубиство замењује убиством, одлучивши да сачува сопствени живот макар и по ту цену да сама постане убица – потврда је њеног психичког здравља, а не болести (Janković–Janković 2010: 87). Неретко је реч и о случајевима које би клиничка психологија могла тумачити као „*ејо-дисџино* убиство“.¹⁷ Иако се несумњиво ради о већој кривници убијеног, који је кроз хроничну конфликтну ситуацију и агресивну иницијативу у критичном моменту узроковао злочин (Janković–Janković 2010: 86; Ramljak 2007: 103), сваки додатни ударац након прекорачења онога што је у правној науци познато као „убиство на мах“ или нужна одбрана (Ramljak 2007: 109), стављен је на

16 „Ако бидне мушко, биће ми га жао“; „Нигде ја нисам ишла, ни на жалост, ни на радост“; „Моја је жена, могу да радим ш њом шта хоћу“ (Binićanin 1985: 11, 13, 16).

17 Сам склоп околности доводи до афективног и/или психотичног стања, односно до привремене психичке измењености иначе нормалне личности, при чему долази до убиства (Janković–Janković 2010: 84).

терет овим осуђеницама као кривично дело „убиства с директним умишљајем“. Од мученице до убице само је један корак.¹⁸

3. Уводни делови, „саставци“ и епизоди прича припадају *џриређивачу*, који се јавља и у улогама записивача и коментатора, крећући се од спољашње ка унутрашњој перспективи, од хетеродијегетичког приповедача на првом до искреног саговорника на трећем приповедном нивоу. Његовим запажањима, смислом за детаљ, симпатијом и емпатијом обојени су шавови сваке приче, али он није учесник догађаја централне нарације и са њим читалац не може да успостави емоционалну везу. Појављујући се на прелазу из једне у другу наративну/ онтолошку стварност, тај приповедач-записивач-саговорник показује се и као један од нас на чију се емпатију и алтруизам рачуна, и као неко ко о јунакињама зна више јер је са извора понео (над)лично искуство трауме. Реч је о *амбасадорској сџрајшешкој емџајџији*.¹⁹

Ови одељци претендују на истинитост у литерарном свету и траже читаочево поверење. Читалац тако постаје активан приповедачев саучесник, не у откривању једине Истине *како* – то је био посао судских вештака – него у разумевању *зашто* се догодило убиство. Дакле, дестабилизација чињеничне и изношење на видело литерарне истине, при чему се инсистира на ономе што је јединствено у свакој од ових судбина, задатак је књижевности.

4. У одељцима насловљеним „Разговор с осуђеницом“, који се односе на садашњост казивања, приповедач-записничар појављује се и у улози саговорника. Реч је о тачки гледишта коју заједнички формирају осуђеница и њен саговорник, јунакиња и наратар. Услед преплитања субјеката фокализације, посебно коментара емпатичког записивача-приповедача са казивањима осуђеница и судским записницима, овде је примеренија посткласична наратолошка тежња да се „разлика између фокализоване и нефокализоване нарације види у степену, а не у врсти“ (Milosavljević Milić 2016: 19). Разговори су обимнији у оним причама у којима је самостално казивање осуђеница штуро и неповезано, што значи да је једна од њихових наративних функција допуњавање и кориговање аутентичне верзије коју јунакиња приповеда. Тачније, активном читаоцу је остављено да на основу изложене „грађе“ сâм формира *истинији* причу.

Иако се велики број питања понавља (Да ли се кајеш? Како ти је овде? Шта ти је овде најтеже? Да ли би поново убила? Сањаш ли мужа/ убијеног? Обилазе ли те деца? Где ћеш отићи кад изађеш? и сл.), разговори нису спроведени шаблонски. Да је реч о наратару који уме да посматра, послушкује и тумачи неизговорено, показују она питања која уважавају јединственост

18 „А била сам чувено добра. Са џ сам укор“, рећи ће сељанка Јагода са падина планине Јелице, убица свекра „снахача“ (Binićanin 1985: 39).

19 У студијама Сузан Кин можемо наћи и нацрт за типологију наративне емпатије, која се делимично ослања на постојећу поделу у психологији и психијатрији (уп. Kostić 2014: 15). *Амбасадорска сџрајшешка емџајџија* обраћа се изабраним другима како би изазвала њихову емпатију према групи, углавном са конкретним циљем (апели за правду и помоћ често имају овај облик – Keen 2006: 214).

сваке приче. Ефекат непосредности, а тиме и могућност наративне емпатије, појачани су употребом презента и ишчитавањем особина ликова кроз саму радњу (уместо описом њихових емоција – Кеен 2006: 216). Док покушавају да се суоче с прошлошћу и погледају будућности у очи, читалац је сведок њихове несвесне борбе с кризом идентитета: ако забораве прошлост, више неће знати ко су, ако је не забораве – остаће заробљене у њој.²⁰ Дакле, друга, алтруистичка функција разговора с осуђеницама јесте исказивање саосећања и позив на саосећање с њиховом патњом.

Увођењем разговора као посебног облика књижевне форме, Бинићанин је у овим причама-исповестима представила и ситуацију у којој се наратив одвија „лицем у лице“ (а тада је емпатијска интеракција најјача – Кеен 2006: 224), чиме је још једном подвукла њихову документарност и умањила могућност емпатичке нетачности.

Да ли су ове јунакиње жртве судбине-случаја или се то могло избећи, питање је које књига намеће друштву и, посредством читалачке емпатијске непријатности, позива га на одговорност. Жене из нижих социјалних слојева које су, осим породичног, трпеле и друштвено и институционално насиље – непрофесионално поступање надлежних, ускраћивање заштите од стране релевантних служби, а изнад свега, прећуткивање злостављања као саставни део друштвеног уговора – сада лицемерно бивају кажњене од стране тих истих институција и „у име народа“. Премда сваки читалац (осим *наивној*) зна да се конкретним ликовима – били они измишљени или грађени на стварним прототиповима – не може помоћи, можда би се посредством литерарног одговора могло подстаћи алтруистичко деловање у сличним животним ситуацијама, или се макар укинути пракса да се жртве окривљују за њихове невоље.²¹ Али једно је открити емпатију код високоемпатизираних читалаца, а сасвим друго потврдити везу између емпатије и алтруистичког ангажовања, с правом истиче Кин (2006: 213).

Можемо закључити да, упркос вишеструком уланчавању прича, сваки чин убиства прате јединствене околности и непоновљива људска судбина. У једном динамичком, двосмерном процесу егзистенцијални прототипови претворени су у ликове, који у свести читалаца поново оживљавају у „личности“ јасних карактерних црта и субјективних својстава. Настојећи да својом причом одговоре на питање зашто су убиле (или: да ли су могле да не убију), јунакиње ове књиге обликују своја казивања у широком распону од самоосуде до самооправдања. Док је за једне прича исповест и терапија, за друге, чија казивања нису била у фокусу овога рада, она је средство

20 Наративна емпатија преплиће се с проблемима идентитета на различите начине. Досадашње студије махом су узимале у обзир навике белог, образованог, западног читаоца, примећује Кин уз провокативно питање: „Да ли одговарамо зато што припадамо групи, или нас наративна емпатија може повезати изван граница разлике?“ (2006: 222).

21 У неким причама експлицитно је исказан страх жртве-убице од секундарне виктимизације од стране друштва и средине. Поред тога што се боји како ће поново ући у сопствену кућу, гледати на двориште где се убиство догодило, јунакиња приче „Јагодина тајна“ страхује и од тога како ће је њени сељани прихватити.

обмане и манипулације, покушај да се посредством наратора извуче нека бенефиција од затворске управе; јер међу њима има и детеубица, чији чиновници не могу рачунати ни на симпатију, ни на емпатију. Пошто се убиство пред Богом не може оправдати,²² као што се ни пред законом није оправдало, књижевно оправдање зависи од њихове приче и читалачке моћи емпатије. (Да ли има оправдања за Раскољникова – безброј је читалачких одговора.)

Као најзначајнија компонента емоционалне интелигенције, емпатија је и огледало самосвести: познавање сопствених емоција основа је за емпатичко ишчитавање туђих осећања. Али несумњиво важи и обрнуто – у томе је наративна емпатија незаменљив пратилац читалачког искуства – уосећавање нам помаже да у себи откријемо мноштво нијанси осећања за која ни слутили нисмо да постоје. Како способност језичког изражавања није ни близу оном префињеном спектру емоција које доживљавамо, емпатија је наш путоказ за тумачење „места неодређености“ и неизговорених знакова, за разумевање ћутке. Ако, дакле, „наратив ствара и даје смисао људском искуству“ (Milosavljević Milić 2016: 11), онда је наративна емпатија, која нам омогућава аутентичан доживљај, сазнање и очување тог искуства, један од најхуманијих феномена приповедања и рецепције прича.

ИЗВОР

Binićanin 1985: Ljiljana Binićanin. *Zašto sam ubila*. Gornji Milanovac: RO „Kulturni centar“: RJ „Privredna knjiga“.

ЛИТЕРАТУРА

But 1976: Vejn But. *Retorika proze*. Beograd: Nolit.

Бојанић Ђирковић 2017: Мирјана Бојанић Ђирковић. *Типологија читалаца у романима Милорада Павића у контексту савремених теорија читања*. Докторска дисертација. Универзитет у Нишу, Филозофски факултет.

Bortolussi–Dixon. Marisa Bortolussi and Peter Dixon. *Psychonarratology: Foundations for the Empirical Study of Literary Response*. Cambridge and New York: Cambridge University Press, 2003.

Vojnović 2012: Branka Vojnović. „Empatija u književnosti: uloga lika u sabotazi nacionalističkih stereotipa i generalizacija.“ *Philological Studies*, god. X/2012, br. 2, 177–186. http://philologicalstudies.org/index.php?option=com_content&task=view&id=342&Itemid=128, pristupljeno 6. 5. 2019.

22 С обзиром на то да се ради о питањима живота и смрти, греха и кривице, очекивао би се наглашенији верски контекст у исповестима и разговорима с осуђеницама. Како је, међутим, хронотоп свих прича комунистичка СФРЈ у којој је атеизам ствар прећутног а обавезног опредељења, сам наратор тај контекст заобилази или ставља у други план. То добро знају и разумеју чак и неписмене јунакиње, па је Бог несумњиво присутнији у њиховим мислима него у речима. Каткад само те мисли избију на површину: „Има неке жене из собе резиле ме што радим недељом. Кажу: ‘Трех је на празник’ Зар још неки грех тражиш: па ја сам најгори грех починила“ (Binićanin 1985: 34).

- Deigh 1995: John Deigh. "Empathy and Universalizability." *Ethics* 105 (July 1995): 743–763.
- Gallese 2005: Vittorio Gallese. "Being Like Me': Self-Other Identity, Mirror Neurons, and Empathy." In: *Perspectives on Imitation: From Neuroscience to Social Science*, vol. 1. *Mechanisms of Imitation and Imitation in Animals*. Edited by Susan Hurley and Nick Chater, 101–118. Cambridge, MA: MIT Press, 2005.
- Gallese et al 2002: Vittorio Gallese et al. "The Mirror Matching System: A Shared Manifold for Intersubjectivity." *Behavioral and Brain Sciences* 25 (Feb 2002): 35–36.
- Ignjatović 2016: Tanja Ignjatović. „Nasilje u porodici i nasilja prema ženama u intimnom partnerskom odnosu.“ U: *Preživeti nasilje – posledice po psihičko i fizičko zdravlje žrtava porodičnog nasilja i trgovine ljudima*. Beograd: ASTRA, 13–28.
- Иванић 2002: Душан Иванић. *Свијет и њрича*. Београд: Народна књига.
- Isaković 1985: Antonije Isaković. „Umesto predgovora: Sa koje zvezde skinuti pravdu.“ U: Ljiljana Binićanin. *Zašto sam ubila*. Gornji Milanovac: RO „Kulturni centar“: RJ „Privredna knjiga“, 3–7.
- Janković 2001: Nada Janković. *Homo mortalis*. Beograd: Kalekom.
- Janković–Janković: Bogdan Janković – Nada Janković. „Homicidium“. *Engrami*, vol. 32, jul–septembar 2010, br. 3, 79–88.
- Keen 2006: Suzanne Keen. „A Theory of Narrative Empathy“. *Narrative*, Vol. 14, No. 3 (October 2006), 207–236.
- Keen 2007: Suzanne Keen. *Empathy and Novel*. New York: Oxford University Press.
- Kostić 2014: Jelena Kostić. „Empatija“. *Karakteristike i međusobna povezanost empatije i roditeljstva kod adolescenata sa poremećajem ponašanja*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Nišu, Medicinski fakultet, 15–35.
- Milosavljević Milić 2016: Snežana Milosavljević Milić. *Virtuelni narativ: Ogledi iz kognitivne naratologije*. Niš: Filozofski fakultet – Sremski Karlovci/ Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Nussbaum 2005: Martha C. Nussbaum. *Pjesnička pravda: Književna imaginacija i javni život*. Zagreb: Deltakont.
- Ramljak 2007: Alija Ramljak. „Kriminološke i viktimološke determinante u aktu ubistva.“ *Годишњак Правног факултета у Бањој Луци*. Год. 31, бр. 30. Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци, 99–118.
- Ryan 2001: Marie-Laure Ryan. *Narrative as Virtual Reality, Immersion and Interactivity in Literature and Electronic Media*. The Jones Hopkins University Press. Baltimore and London.
- Tettamanti et al. 2005: Marco Tettamantiet al. "Listening to Action-related Sentences Activates Fronto-parietal Motor Circuits." *Journal of Cognitive Neuroscience* 17 (Feb 2005): 273–281.
- Turner 1996: Mark Turner. *The Literary Mind*. New York: Oxford University Press.
- Fludernik 1996: Monika Fludernik. *Towards a 'Natural' Narratology*. London–New York: Routledge.
- Herman 2003: David Herman. "Stories as a Tool for Thinking." In: David Herman (ed.). *Narrative Theory and the Cognitive Sciences*. Stanford: CSLI Publications.
- Hoffman 1984: Martin L. Hoffman. "Interaction of affect and cognition on empathy." In: C. E. Izard –R. B. Zajonc (eds.): *Emotions, cognition and behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hoffman 2003: Martin Hoffman. *Empatija i moralni razvoj: Značaj za brigu i pravdu*. Prevela Tatjana Šešum. Beograd: Dereta.

Mirjana M. BEČEJSKI

„STORY IS THE FUNDAMENTAL PRINCIPLE OF INTELLECT“
 NARRATIVE EMPATHY IN THE COLLECTION OF DOCUMENTARY
 STORIES WHY I KILLED OF LJILJANA BINIĆANIN

Summary

Within the author's widely founded study of narrative empathy in fictional and documentary forms of narrative in this paper based on authentic story-telling of heroine-convict in the collection of documentary stories *Why I Killed* of Ljiljana Banićanin is examined the assertion of Mark Turner expressed in the book *The Literary Mind* – that a larger part of our experience, knowledge and thinking is organized as a story, so that the story is “a fundamental principle of intellect”. In the first, theoretical unit, relationship of human experience, narrative and phenomenon of empathy in the twilights of contemporary interdisciplinary researches is explained: psychologist Martin Hoffmann and ethicist Marta Husbaum on literary empathy and development of morality of post-classical narrator of Monique Fludernich on the experience and narrative, theory of immersion of Marie-Laure Rayan, cognitive studies of Snežana Milosavljević Ilić, and, especially, theory of narrative empathy of Susanne Kin. The fact that those literary procedures and techniques contribute to the appearance of narrative empathy is confirmed by the narrative analysis of the collection *Why I Killed* conducted in the second unit of the paper. Besides, it was shown in which measurement compositional fundamentals and principles of stories chaining were giving incentives to narrative empathy.

Each story has got similar composition. Firstly, we learn the story-telling of the convict itself, which confirms that story-telling in the first person dominates absolutely in the challenge of learning empathy. Afterwards, external focalization is coming: court records and testimonies, which by the tone of cold objectivity make contrast to the shocked I-story-telling creating the impression that the law does not go in compliance with the principles of justice and literary truth – the one which is known by the empathic reader. Chapters in which the author (external story-teller, recorder) is talking to each of the convicts confirms that narrative empathy is spurred by the situation in which the narration is taking place “face to face” and in these stories it is about ambassador's strategic empathy. Introductory parts, “confluents” and epilogues of stories belong to the editor (recorder, commentator, and interlocutor) which is going from external to internal perspective, from heterodiegetic story-teller at the first to sincere interlocutor at the third level. By his observations, sense for detail, sympathy and empathy seams of each story are coloured, but it is not the participant of the events of the central narration so that the reader cannot establish emotional connection. Having appeared at the transition from the one into another narrative/ontological reality, that story-teller-recorder-interlocutor shows himself as one of us to his empathy and altruism is being counted on and as the one who knows more on the heroines since he has taken from the source (over)personal experience of trauma. Narrative empathy so helps the preservation and exchange of unrepeatable traumatic experience of “mortal and deadly being” – homo mortalis.

Despite multiple chaining of stories (formal and thematic, common chronotop, including educational-social status of heroines), each act of killing is accompanied by unique circumstances and unrepeatable human destiny. In a dynamic, two-way process existential prototypes were turned into characters, which in the consciousness of readers revive once again in “the personality” clear character traits and subjective features. Are the heroines of this collection victims of destiny-case or it may be avoided is the issue which this book impose to the society and, by means of reader’s empathic inconvenience, invites it to responsibility and altruistic engagement

Keywords: Narrative, human experience, (narrative) empathy, mental simulation, immersion, confession, murder, victim-killer, altruism, literature.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

179.7(082)
343.61(082)
821.163.41.09(082)

УБИСТВО и самоубиство у научном и уметничком стваралаштву : тематски зборник научних радова од међународног значаја / [уредили и приредили Ивана Женарју Рајовић ... [и др.]]. - Приштина [тј.] Лепосавић : Институт за српску културу, 2024 (Пирот : Pi-press). - 492 стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж 150. - Стр. 11-16: Предговор / Уредници = Foreword / Editors. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-89025-53-8

а) Самоубиство -- Зборници б) Убиство -- Зборници
в) Књижевност -- Мотиви -- Самоубиство -- Зборници
г) Књижевност -- Мотиви -- Убиство
COBISS.SR-ID 147531273